

Kommittémotion

Motion till riksdagen 2015/16:2493

av Andreas Norlén m.fl. (M, C, FP, KD)

Författningsfrågor

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda möjligheterna för en enskild att få skadestånd om staten kränker grundlagsskyddade fri- och rättigheter, och riksdagen tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om lägre personvalsspärrar och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om kortare tid för att anordna omval och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

De grundläggande reglerna för vårt demokratiska system finns i de fyra grundlagarna: regeringsformen, tryckfrihetsförordningen, yttrandefrihetsgrundlagen och successionsordningen. Genom Grundlagsutredningen, som tillsattes 2004 och vars eniga betänkande presenterades 2008, gjordes en grundlig översyn av regeringsformen.

Utredningens förslag låg till grund för en rad ändringar av regeringsformen som trädde i kraft den 1 januari 2011. Det finns nu inget behov av en ny omfattande genomlysning av regeringsformen. Däremot är det viktigt att den författningspolitiska debatten hålls levande och att förändringar av enskilda delar av regeringsformen fortlöpande diskuteras. I motsats till situationen i USA, där förändringar av konstitutionen är så svåra att genomföra att det knappast aldrig sker, har vi i Sverige en tradition av vad som kan beskrivas som inkrementella förändringar av vår regeringsform och övriga grundlagar, en de små stegens förändrings- och förbättringsprocess. En grundlagsändring är förvisso ett viktigt beslut, men trots allt inte en så dramatisk förändring att man bör begränsa sig till en per mansålder.

Mot denna bakgrund vill Alliansens partier i konstitutionsutskottet genom denna motion lyfta fram några förändringar av regeringsformen som vi vill se genomförda. Vi menar att det är motiverat att fortsätta att med små steg utveckla regeringsformen och anser att regeringen bör låta utreda dessa förändringar. Samtidigt är vi öppna för att lyssna till vilka förslag till förändringar av regeringsformen som andra partier vill aktualisera. Sverige har en tradition av samsyn på författningspolitikens område och förändringsarbetet har präglats av ett pragmatiskt givande och tagande. Vi anser att detta är en god tradition som bygger på tanken att det har ett stort värde med bred enighet om demokratins grundläggande spelregler.

Möjligheterna för en enskild att få skadestånd om staten kränker grundlagsskyddade fri- och rättigheter

I frågan om enskilda människors möjlighet att värna sina fri- och rättigheter med stöd av regeringsformens andra kapitel om skydd för medborgerliga fri- och rättigheter är ett mål som Högsta domstolen avgjorde 2014 av stort intresse. I domen tillerkändes en person skadestånd efter att han felaktigt frångits sitt svenska medborgarskap.

Medborgarskapet frångogs personen i strid med bestämmelsen i 2 kap. 7 § regeringsformen enligt vilken ingen svensk medborgare som är eller har varit bosatt i riket får frångas sitt medborgarskap. Rättigheten är absolut och kan inte begränsas. Den har även ett nära samband med själva grunden för den svenska folkstyrelsen. Bestämmelsen riktar sig i första hand till lagstiftaren och myndigheter, men bör enligt domstolen kunna åberopas av den enskilde som grund för skadeståndsskyldighet för staten, mot bakgrund av det avsteg som en överträdelse innebär från statskicketets grunder.

Högsta domstolen konstaterar att det i svensk rätt anses krävas särskilt lagstöd för att en rätt till ersättning för ideell skada ska föreligga. Något uttryckligt lagstöd för att tillerkänna en person skadestånd vid en överträdelse av 2 kap. 7 § regeringsformen finns inte. Trots detta konstateras att en överträdelse av bestämmelsen är av sådant slag att övervägande skäl talar för att ideellt skadestånd ska kunna dömas ut av domstol.

Domen medför en delvis ny dimension av regeringsformen. Innan domen ansågs inte regeringsformen i sig kunna ge upphov till rättigheter som den enskilde kunde åberopa i domstol för att få skadestånd från staten. Sedan tidigare har dock ersättning kunnat utgå för ideell skada när överträdelser sker mot Europakonventionens bestämmelser. Denna nya dimension av regeringsformen kan på så sätt sägas tillföra en välkommen enhetlighet för enskilda människor mellan regeringsformen och Europakonventionen vad gäller den konkreta innebörden av de grundläggande fri- och rättigheterna.

Även om en sådan ny dimension av flera skäl kan anses tilltalande innebär domen även att viss osäkerhet gäller avseende det nuvarande rättsläget. Frågan om och på vilket sätt en motsvarande möjlighet till skadestånd föreligger vid övergrepp mot andra i regeringsformen skyddade grundläggande fri- och rättigheter är exempelvis inte entydigt besvarad. Justitiekanslern (JK) har sagt att domen av JK kommer att tillämpas mycket restriktivt och enbart vid fall av felaktigt indraget medborgarskap. Mot denna bakgrund bör en utredning tillsättas för att utreda det nuvarande rättsläget och bedöma om och i sådant fall hur en sådan rätt till skadestånd bör kodifieras.

Lägre personvalsspärrar

Personvalssystemet har sedan det i sin första form infördes 1995 gradvis utvecklats och förändrats. Från början gällde vid val till riksdagen en spärr om åtta procent av partiets röster i valkretsen. Denna sänktes i samband med grundlagsreformen 2010 till fem procent. Ett ökat inslag av personval, inom ramen för systemet med partival, stärker de röstberättigades möjlighet att påverka vilka företrädare som ska representera dem i olika valda församlingar. Det kan tjäna till att vitalisera demokratin och stärka kopplingen mellan de röstande och de förtroendevalda. Den sänkta personvalsspärren vid riksdagsval, som tillämpades för första gången i valet 2014, var ett steg i rätt riktning. I mindre partier med under cirka tio procent av rösterna innebär personvalsinslaget nu ofta en påtaglig möjlighet för väljarna att påverka vem som blir vald, i såväl kommunala som regionala och nationella val. Det blir genom personvalet inte sällan verklig konkurrens på valdagen om vem som ska få ett visst partis riksdagsmandat i en viss valkrets. I större partier har det däremot visat sig svårt även för etablerade kandidater att nå spärren, inte minst i riksdagsvalet, varför endast ett fåtal riksdagsledamöter från de större partierna är personvalda.

Vi menar att personvalsinslaget ytterligare bör förstärkas. En sådan förstärkning skulle kunna ske genom ytterligare sänkta personvalsspärrar vid val till riksdagen, landstingsfullmäktige (regionfullmäktige) och kommunfullmäktige eller genom att spärrarna helt tas bort. Det skulle innebära att väljarna skulle få än större möjligheter att påverka vem som väljs. Det skulle stärka kopplingen mellan väljare och valda och därigenom stärka demokratin.

Kortare tid för att anordna omval

Erfarenheterna av bland annat 2010 års omval visade att det finns skäl att utreda hur omval kan genomföras snabbare än idag. Konstitutionsutskottet aktualiserade enhälligt frågan 2013 genom ett utskottsinitiativ (2012/13:KU13). Det krävdes enligt utskottet både förkortad handläggningstid i Valprovsningsnämnden och att tiden för

genomförande av ett omval kortas ned. Genom att förutsättningarna för omval i princip blir desamma som för ordinarie val förbättras möjligheterna att snabbt genomföra ett omval. Det bör även införas en tidsfrist för när ett omval senast ska genomföras efter det att beslut om omval har fattats. Sedan utskottsinitiativet 2013 har frågan beretts i Regeringskansliet. Regeringen har pekat på att vissa av de förändringar som utskottet förordar förutsätter grundlagsändringar. Det är därför angeläget att frågan utreds och hanteras på ett sådant sätt att beslut om nödvändiga förändringar kan fattas så snart som möjligt.

Andreas Norlén (M)

Per-Ingvar Johansson (C)

Mathias Sundin (FP)

Tuve Skånberg (KD)